

LEVEDI ÉS ÁRPÁD SZEMÉLYISÉGE

Levedi és Árpád személyiségét VII. Konsztantinosz De Administrando Imperio címen ismert munkája alapján elemezhetjük.¹ A 38. fejezetben tükröződő magyar hagyományt közvetíthette a konstantinápolyi udvarban 948 táján megforduló Árpád dédunoka, Termacsu és Bulcsú, illetve más lehetőségek is felmerülhetnek.² Jelen írásom azt vizsgálja, hogy Levedi és Árpád tisztisége és konsztantinoszi jellemzésük között kimutatható-e összefüggés.

Egyes feltevések szerint Levedi a VII. században³ vagy a VIII. század második felében⁴ volt vezetője a magyar törzseknek. Más nézet szerint 800 körül születhetett, s 830–850 között irányította a törzsszövetséget.⁵ Hasonló felfogás értelmében a 810–815 között született Levedi a IX. század második harmadában állt a hierarchia élén.⁶ Elterjedt álláspont a IX. század utolsó harmadában számol Levedi tevékenységével, aki a 880-as években,⁷ illetőleg 870–893 között töltött be vezetői funkciót.⁸ Az „első vajdának” (πρωτος βοεβοδος) és „vezérnek” (αρχηγος) nevezett Levedit első törzsfőnek,⁹ esetenként gyulának is tekintették,¹⁰ általában azonban a 870–880-ra tett Dzsaháni-hagyományban első helyen szereplő kündüvel azonosították.¹¹ A kagán

¹ Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra fordította MORAVCSIK GYULA. Bp. 1950. 170–173.; MORAVCSIK Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. 42–45.

² A lehetséges forrásokra összefoglalóan I. Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio. vol. II. Commentary. Ed. by R. J. H. JENKINS. University of London, 1962. 146.; HARMATTA JÁNOS: Lebédia és Ateikuzu. Magyar Nyelv 80 (1984) (továbbiakban: HARMATTA 1984) 425.

³ DÜMMERTH DEZSŐ: Álmos fejedelem mítosza és valósága. Filológiai Közöny 1971. 411.

⁴ DEÉR JÓZSEF: A IX. századi magyar történet időrendjéhez. Századok 79–80 (1945–1946) (továbbiakban: DEÉR 1945) 9.

⁵ KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. (továbbiakban: KRISTÓ 1980) 39–41, 118, 128.

⁶ BENKŐ LORÁND: A magyarság honfoglalás előtti történetéhez Lëved és Etëlköz kapcsán. Magyar Nyelv 80 (1984) (továbbiakban: BENKŐ 1984) 394–396.

⁷ Vö. PAULER GYULA: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900. (továbbiakban: PAULER 1900) 21.; CZEGLÉDY KÁROLY: Árpád és Kurszán (az Árpád-ház megalapításához). In: Uő.: Magyar őstörténeti tanulmányok. Bp. 1985. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1985) 120.

⁸ GYÖRFFY GYÖRGY: Legenda és valóság Árpád személye körül. Kortárs XXI. évf. 1977/1. sz. (továbbiakban: GYÖRFFY 1977) 104, 108.

⁹ UHRMAN IVÁN: Az ősmagyar kettős fejedelemség kérdéséhez. Történelmi Szemle 30 (1987–1988) (továbbiakban: UHRMAN 1988) 210–212.

¹⁰ G. FEHÉR: Bulgarisch–ungarische Beziehungen in den V–XI. Jahrhunderten. Bp. 1921. klny. Keleti Szemle XIX, 2. Pécs, 1921. 120.

¹¹ Levedi kündü voltára I. GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Kurszán és Kurszán vára. Bp. 1959. (továbbiakban: GYÖRFFY 1959) 81, 159.; FODOR ISTVÁN: Verecke híres útján. Bp. 1975. 191–192.; KRISTÓ 1980. 81–86.

által felkínált fejedelmi tisztségről való lemondását egyes kutatók megkérdőjelezték,¹² illetve felvetették szakrális feláldozásának lehetőségét.¹³

Árpád születését jobbra 840–855 között feltételezte a történeti kutatás.¹⁴ Árpádot fejedelmi (ἄρχων) vagy „nagy fejedelmi” (μέγας ἄρχων)¹⁵ címe alapján általában fejedelemnek vagy nagyfejedelemnek,¹⁶ illetve kündünek¹⁷ tartották. Egy feltevés szerint ezt megelőzően a gyula tisztséget is viselte volna.¹⁸ Fejedelemségét számították 860-tól,¹⁹ 870-től,²⁰ 889–890-től,²¹ 895-től,²² illetőleg 904-től egészen haláláig,²³ amelynek időpontját Anonymus alapján többnyire 907-re,²⁴ feltételeesen 900 körülre²⁵ tették.

Vitatott Levedi és Árpád vezetői tevékenységének időtartama és konsztantinoszi címeik jelentése. A bizánci uralkodó Levediről megemlékezik a magyarok Kazáriához közeli letelepedése, a kazárokkal való együttarcolás, az Etelközbe költözés, s végül a fejedelmválasztás kapcsán. Árpád csak az utóbbi esemény során bukkan fel a 38. fejezetben, s még az Etelközből való kiűzetéssel kapcsolatban szerepel. Egészében véve Levediről plasztikusabb kép rajzolódik meg, mint Árpádról, mégis mitikusabb alakja a magyar történetnek, hiszen családi viszonyait illetően csak kazár feleségéről értesülünk, míg Árpád apját és leszármazóit is ismerjük. Az Álmossal egy generációba tartozónak tűnő Levedi két–három évtizedig is állhatott a magyar törzsszövetség hierarchiájának élén, időben is legelső vezetőként.²⁶ Véleményem szerint időbeli elsőségére is utaló „első vajdai” minősítése ellenére korántsem azonosítható a muszlim forrásokban első helyen szereplő kündüvel. Konsztantinosz egyértelmű különbséget tesz az „első vajda” és a „fejedelem” tisztségek között a 38. fejezetben.²⁷ A szövegből kitűnik, hogy a kagán által felajánlott, s kazár szertartással (pajzsra emeléssel) létesített fejedelmi rang magasabb tisztség volt, mint amelyet Levedi viselt. Így **Levedit a hierarchiában**

¹² GYÖRFFY 1959. 158–159.; RÓNA-TAS ANDRÁS: A honfoglaló magyar nép. Bp. 1995. 270, 322–326.

¹³ GYÖRFFY 1977. 108.; l. még MAKK FERENC: A turulmadártól a kettős keresztig (A korai magyar–bizánci kapcsolatok). In: Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996. Szerk. NÉMETH PÉTER. Nyiregyháza–Szabolcs, 1996. 153.

¹⁴ 840-re l. C. A. MACARTNEY: The Magyars in the Ninth Century. Cambridge, 1930. 109.; a 840-es évek közepére l. KRISTÓ 1980. 39.; 850–855-re l. GYÖRFFY 1977. 105.

¹⁵ Régebbi, első fejedelmként való értelmezésére l. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Árpád megasz arkhón címéhez. Magyar Nyelv 86 (1990) 230.

¹⁶ Vö. PAULER 1900. 31, 145. o. 54. jegyzet; HÓMAN BÁLINT–SZEKFÜ GYULA: Magyar történet I. Bp. 1928. (továbbiakban HÓMAN 1928) 66, 70–71.; CZEGLÉDY 1985. 128.; HARMATTA 1984. 430.

¹⁷ L. erre összefoglalóan TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Az első fejedelem: Árpád vagy Álmos? Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica CIII (1996) 38–41.

¹⁸ Árpád gyula tisztségére 893–904 között l. GYÖRFFY 1977. 104, 110–111.

¹⁹ ERDÉLYI LÁSZLÓ: Magyar történelem. Művelődés- és államtörténet I–II. Bp. é. n. (1933) I. 24, 35.

²⁰ TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A honfoglaló magyarok politikai szervezete és vezetői. In: VESZPRÉMY LÁSZLÓ (szerk.): Honfoglaló őseink. Bp. 1996. 173–174.

²¹ Vö. 16. jegyzet

²² KRISTÓ 1980. 194.

²³ GYÖRFFY 1977. 108, 110–112.

²⁴ Árpád halálának 907-es dátumára l. Anonymus, E. SZENTPÉTERY (ed.): Scriptorum rerum Hungaricarum I–II. Bp. 1937–1938. (továbbiakban: SRH) I. 106.; vö. még KRISTÓ GYULA (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Szeged, 1995. (továbbiakban: HKÍF) 339.; vö. GYÖRFFY 1977. 112.

²⁵ Vö. KRISTÓ 1980. 354–355, 445.

²⁶ Erre l. KRISTÓ 1980. 34–39.

²⁷ L. KRISTÓ GYULA: A magyar állam megszületése. Szeged, 1995. (továbbiakban: KRISTÓ 1995) 123–124.

élen álló törzsfőnek, Árpádot pedig kazár címet viselő fejedelemnek, kündünek tekinthetjük.

A történeti kutatás Levedi és Árpád konsztantinoszi jellemzését is helyenként érvként használta tisztségüket illetően. Levedi kazár házassága kapcsán olvashatunk arról, hogy „vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt” (38¹⁷⁻¹⁸) kapta előkelő kazár nejét. A fejedelmi cím felajánlásakor a kagán Levedit e jelzőkkel illette; „nemes származású, vitéz és értelmes” (38¹⁷). Árpád személyiségének bemutatására megválasztása leírásánál kerít sort a bizánci császár. Eszerint a magyarok azért döntöttek mellette apjával, Álmossal szemben, „mivel tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre” (38⁵⁰⁻⁵¹). Levedit illetően a nemes származás (εὐγενής), mindkettőjükre vonatkozóan a vitézség (ἀνδρεία) és a bölcsesség (φρονήσις) attributumai szerepelnek. Két kérdést fogalmazhatunk meg e jellemrajzokkal kapcsolatban. Az egyik, hogy e jellemzések személyes tulajdonságokra utalnak-e, vagy pedig egy általános uralkodói modellt (erénykatalógus) tükröznek. A másik, hogy vajon e tulajdonságok alapján következtethetünk-e a betöltött tisztségre.

Levedi és Árpád konsztantinoszi történetben szereplő jellemzését többen is személyes tulajdonságokra vezették vissza. A korábbi történeti kutatás inkább Árpád kiválóságát emelte ki.²⁸ Újabban e vonatkozásban is előtérbe került Levedi alakja. Györffy György arra mutatott rá, hogy első helyen közölt származása mellett „tényleges uralkodásra való alkalmasságát is hangsúlyozták az értelmes és vitéz jelzőkkel.”²⁹ Zimonyi István mind Levedi, mind Árpád esetében személyes erényekként említette bölcsességüket és vitézségüket.³⁰ Más nézet szerint inkább közhelyszerűnek tekinthetjük a konsztantinoszi jellemzést. Deér József szerint a Konsztantinosznál Levedire és Árpádra, Anonymusnál és a Váradi-Zágrábi krónikában Álmosra vonatkozó nemes és vitéz jelzők a vérségi–dinasztikus szempontot hangsúlyozó nomád uralomfelfogást tükrözik.³¹ Czegléd Károly utalt arra, hogy e toposzban az a szemlélet fejeződött ki, hogy „a nemes ember egyben vitéz is”.³² Györffy György kizárólag Árpád esetében szólt közhelyszerű és a „jó tulajdonságokat sematikus felsoroló” jellemzésről.³³

A konsztantinoszi „portrékat” összekapcsolták a betöltött tisztséggel is. Györffy György szerint a bizánci uralkodó csak Levedi kapcsán hangsúlyozta nemességét, Álmossal és a megválasztott Árpáddal kapcsolatban „ezek nemzetsége fényéről nem tett említést”.³⁴ Györffy értelmezésében a „nemes származás...a kündü epithetonja”, s ennek megfelelően arra következtetett, hogy Levedi lehetett a szakrális kündü, míg Álmos, illetve Árpád a gyula.³⁵

²⁸ BIBÓ ISTVÁN: Nomád népek lángelméi. Árpád. Szeged, 1932. 9, 15–18.; HÓMAN BÁLINT: Szent István. Bp. 1938. 54–56.; DEÉR JÓZSEF: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Bp. 1938. 49.; BARTHA ANTAL: Társadalom és gazdaság a magyar őstörténetben. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. szerk. BARTHA ANTAL–CZEGLÉDY KÁROLY–RÓNA-TAS ANDRÁS. Bp. 1977. 43–44.

²⁹ GYÖRFFY 1977. 111.; vö. még UHRMAN 1988. 212.

³⁰ I. ZIMONYI: The Concept of Nomadic Polity in the Hungarian Chapter of Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio. In: Historical and Linguistic Interaction between Inner Asia and Europe. Ed Á. BERTA. Studia Uralo–Altaica 39. Szeged, 1997. (továbbiakban: ZIMONYI 1997) 467.

³¹ DEÉR 1945. 15–16.

³² CZEGLÉDY KÁROLY: A kangarok (besenyők) a VI. századi szír forrásokban. In: CZEGLÉDY 1985. 273.

³³ GYÖRFFY 1977. 103–104.

³⁴ GYÖRFFY 1959. 159.; vö. még BARTHA ANTAL: A magyar nép őstörténete. Bp. 1988. 347.; SZÜCS JENŐ: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Szeged, 1992. Szerk. ZIMONYI ISTVÁN. (továbbiakban: Szűcs 1992) 188.

³⁵ GYÖRFFY 1977. 104.

Elmélete igazolására Györffy korábban türk, újabban türk és germán analógiákat hozott fel. Eszerint a türk szakrális uralkodónál, a kagánnál az éginek tekintett eredet a meghatározó, s ennek felel meg az előkelő származás hangsúlyozása Levedinél. A kagán tanácsadója, például Tonjukuk esetében nem a származás volt a döntő, hanem a bölcsesség, értelem. Györffy véleménye szerint Árpád jellemzése Tonjukukénak felel meg.³⁶ A nomád analógia mellett Tacitusra is hivatkozott, aki a Kr. u. I. századi germánok esetében azt írta, hogy „királyokat a nemes származás, vezéreket a vitézség alapján választanak.”³⁷ Ennek megfelelően Györffy újabban inkább a vitézség attributumát használta érvként Árpád gyula tisztsege mellett.³⁸ A „nemzetsége fénye” kifejezést korábban Kristó Gyula is Levedi kündü volta jeleként értelmezte,³⁹ újabban azonban csak első törzsfőnek tekintette.⁴⁰ Zimonyi István ugyan kiemelte Levedi nemes származását, de ebből rangjára vonatkozó következtetést nem vont le.⁴¹

Levedi és Árpád jellemzését illetően hangsúlyoznom kell, hogy ezek rendkívül hasonlatosak. Mindkét vezetővel kapcsolatban említi Konsztantinosz a vitézséget és a bölcsességet. Árpád esetében a bölcsesség és vitézség mellett a megfontoltság is szerepel, amely a bölcsességhez kapcsolható, ugyanakkor a Levedinél előforduló nemesség hiányzik. Véleményem szerint ebből nem lehet olyan messzemenő következtetést levonni, ahogy azt Györffy György tette. A nemesség és vitézség fogalmi szervesen összetartozó vezetői attributumoknak számíthatnak. Szűcs Jenő okkal hangoztatta, hogy a nomád idoneitas-szemlélet szerint a főfejedeleme alkalmasságát „az égi kiválasztottság, a származás mítosza és a kagán egyéni rátermettsége (bölcsesség, hősiesség) együttesen indokolja.”⁴² Zimonyi István utalt arra, hogy a türk kagánok jellemzésének is része volt bölcsességük (bilgä), vitézségük (alp, ärdäm) hangoztatása.⁴³ E szempontot figyelembe véve Levedi és Árpád jellemzése valóban megfelel a nomád, közelebről a türk szokásoknak.⁴⁴ Tacitus germánokra vonatkozó tudósítása azért nem alkalmazható, mert a római történetírónál elválik a hadvezérre jellemző vitézség, s a királyra vonatkozó nemesség. Levedinél pedig éppen egyesül e két tulajdonság. Konsztantinosz vélhetően azért nem emlékezett meg Árpád nemességéről, mert előzőleg már említette, hogy Álmos fia, ráadásul Árpád e kiváló tulajdonságai Álmossal szembeni megválasztása indokálul szolgáltnak, ahol a nemes származás emlegetése értelmetlen lenne. Más forrásaink utalnak az uralkodó nemzetség előkelőségére. Anonymus szerint Álmos és a tőle leszármazók „előkelőbb születésűeknek és harcra termettebbeknek” bizonyultak.⁴⁵ A Váradi–Zágrábi krónika szerint Álmost éppen nemessége és erénye miatt választották meg.⁴⁶ Álmos és Árpád nemzetségének előkelő származását a korábbi kutatás nem kérdőjelezte meg, hanem a Turul-monda kapcsán kifejezetten hangoztatta is.⁴⁷ Levedi és Árpád rendkívül hasonló konsztantinoszi jellemzésének

³⁶ GYÖRFFY 1959. 80–83.

³⁷ GYÖRFFY 1977. 111.; a Tacitus-idézet (Germania 7.) magyar fordítására l. Tacitus összes művei I–II. Bp. 1980. (Ford. BORZSÁK ISTVÁN) I. 49.

³⁸ Vö. GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések–új válaszok. Bp. 1993. 221.

³⁹ KRISTÓ 1980. 82, 85.

⁴⁰ KRISTÓ 1995. 123.

⁴¹ ZIMONYI 1997. 467.

⁴² SZÜCS 1992. 188.

⁴³ ZIMONYI 1997. 464–465.

⁴⁴ Az orchoni feliratok és a DAI összevetésére l. KRISTÓ 1995. 115–123.; legújabban l. ZIMONYI 1997. 459–471.

⁴⁵ SRH I. 40.; HKÍF 286.

⁴⁶ SRH I. 206.; HKÍF 366–367.

⁴⁷ Vö. 28. jegyzet; l. még DEÉR 1945. 14, 15–16.

eltérései indokolhatóak, s egyáltalán nem utalnak eltérő tisztségre. E személyiségrajzok a nomád uralomfelfogás jegyében születhettek. A „nemes, vitéz és hőles” jelzők a nomád vezetői személyiség toposzjellegű attribútumai, mégha Levedi és Árpád esetében ezek lehettek egyéni tulajdonságok is.

Fontos kérdés, hogy ha Levedi és Árpád konsztantinoszi jellemzésében nincsenek lényeges különbségek, miért vallhatta magát a kiváló erényekkel rendelkező Levedi alkalatlannak (ἀδυνάτος), s miért tartották a magyarok a hasonló tulajdonságokkal bíró Árpádot alkalmasnak (ικανόν) a kazár kagán által felajánlott fejedelmi tisztségre. Kevésbé valószínű, hogy Levedi a besenyő vereség miatt és a feláldoztatástól való félelmében mondott volna le,⁴⁸ vagy a bolgároktól elszenvedett csatavesztés következtében váltották volna le.⁴⁹ Vitatható az a magyarázat, hogy a „kazárbarát” Levedi befolyása a kazároktól való távolodás miatt gyengült volna, s ezért állt volna félre.⁵⁰ A gyermektelen Levedi lemondása kapcsán a szakrális királytól elvárható nemzőképesség hiányával való indoklás is erőtetettnek tűnik.⁵¹ Az a feltevés sem igazolható, hogy Levedi a kazár bábfejedelemséget utasította volna el, míg Álmos vállalta volna ezt.⁵² Úgy vélem, hogy a magyarázat Levedi életpályájában rejlik. Konsztantinosz szerint Levedinek nem született gyermeke a kazár feleségtől, míg az általa ajánlott Álmosnak volt fia Árpád személyében, s maga Árpád pedig legalább négy fiúval rendelkezett. Így Levedi nem válhatott olyan uralkodói dinasztia megalapítójává, mint amilyenné a magyarok által választott Árpád lett. Levedi lemondásában, s Árpád Álmos ellenében történt megválasztásában esetleg az életkoroknak is része lehetett.⁵³ Levedi félreállása következtében a hozzá hasonló vezetői erényekkel bíró, de **dinasztia alapítására is alkalmas Árpád lett a magyar törzsszövetség első fejedelme, kündüje.**

⁴⁸ CZEGLÉDY 1985. 121.

⁴⁹ H. GRÉGOIRE: Le nom et l'origine des Hongrois. Zeitschrift des Morgenländischen Gesellschaft. 1937. 636.

⁵⁰ HÖMAN 1928. 70–71.

⁵¹ UHRMAN 1988. 211–212.

⁵² KRISTÓ 1980. 131–132.; UŐ.: Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Bp. 1996. 63–64.

⁵³ ERRE I. BENKŐ 1984. 395.; NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1991.² (közvetési BERTA ÁRPÁD) 227–228.

Sándor László Tóth

THE PERSONALITY OF LEVEDI AND ÁRPÁD

The study deals with the problem of the connection between the characters of Levedi and Árpád and their ranks in the Hungarian tribal federation. In the 38th chapter of DAI Constantine VII. characterizes both Hungarian leaders of the ninth century. Their qualities (noble, brave, wise) have been regarded by scholars as abstract attributes of nomadic rulers and personal characteristic features as well. According to a theory Levedi's noble origin can be a proof for his sacral rank (küdü), while the attributes of wisdom and bravery of Árpád can be connected with his military rank (gyula). The author of this article maintains, that there is no real difference between the characterization of Levedi and Árpád; both of them were noble (the nobility of Árpád's father, Álmos is testified by Hungarian chronicles and Anonymus), brave and wise. In spite of his outstanding virtues Levedi did not become a prince, possibly because he failed to found a dynasty. Besides his similarly excellent virtues Árpád had heirs, so he was found suitable for the rank of prince (küdü) and was elected by the Hungarians.